

«... ποιόν σε ἔπος φύγεν
ἔρκος ὀδόντων».

«Οἰκονομία καί Κοινωνία»

Τεύχη 14, 15, Αὐγουστος, Σεπτέμβριος, Δεκέμβριος 1980

Ἀπό τὰ περιεχόμενα τῶν δύο τελευταίων τευχῶν τῆς «Ο. καί Κ.», ξεχωρίζουμε τό ἀφιέρωμα στήν πυρηνική ἐνέργεια καί τὰ ἄρθρα γιά τήν Τουρκία.

Τό 14ο τεῦχος τῆς «Οἰκονομίας καί Κοινωνίας», ἔχει ἕνα ἀφιέρωμα (70 σελ.) γιά τό καιριο θέμα τῆς πυρηνικής ἐνέργειας. Ἡ προβλεπόμενη ἀπό τή μελέτη τῆς ἀμερικάνικης ἐταιρίας EMBASCO, ἀνέγερση καί λειτουργία Πυρηνικοῦ Ἀντιδραστήρα Ἴσχύος (ΠΑΙ) στά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '80 καί οἱ μεγάλες ἀμφιβολίες πού ἔχουν δημιουργηθεῖ γύρω ἀπό τή χρησιμότητα καί τήν ἀσφάλεια τοῦ ΠΑΙ στόν ἑλληνικό χώρο, κάνουν πολύ χρήσιμη τήν προσφορά τῶν 9 ἄρθρων τῆς Ο. καί Κ. τούτη τήν ἐποχή.

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ Η. Εὐθυμιόπουλου, πού εἶναι καί ὁ ἐπιμελητής τοῦ ἀφιερώματος, θέτει μέ συνέπεια τὰ οὐσιαστικά προβλήματα ἐγκατάστασης καί λειτουργίας τοῦ ΠΑΙ στήν Ἑλλάδα μέ ὅλες τίς σύγχρονες ἐπιπτώσεις ἀπό τήν ἱστορία τῶν ΠΑΙ σέ ἄλλες χώρες. Ὁ ἀπολογισμός τῆς ἀνάπτυξης τῶν ΠΑΙ γίνεται ἀπό τόν ἴδιο, στό ἄρθρο μέ τίτλο «Ἐλεγχόμενες καί μή πυρηνικές ἀντιδράσεις». Ἡ παράθεση καί μιάς σύντομης βιβλιογραφίας θά βοηθοῦσε στήν τεκμηρίωση τῶν γεγονότων, ὅπως συνέβηκαν τὰ τελευταῖα χρόνια στίς ἀναπτυσσόμενες βιομηχανικές χώρες, ὅπου πέρα ἀπό τήν ἀνέγερση καινούργιων πυρηνικῶν σταθμῶν ὑπῆρξε καί μιά ζωντανή ἀντιπυρηνική ἐκστρατεία. Ἀκριβῶς αὐτό τό κίνημα εἶναι πού παρεμποδίζει τήν ἀποτελεσματική ἐπέκταση τῶν πυρηνικῶν σχεδίων, σέ πολλές χώρες καί ὄχι τὰ τεχνολογικά προβλήματα (ἔτσι, γιά παράδειγμα, δέν ὑπάρχει ἀναφορά στό δημοψήφισμα στήν Αὐστρία πού ἀνέκοψε ὀριστικά τή λειτουργία τῶν ΠΑΙ).

Στό 3ο ἄρθρο, ὁ καθ. Γ. Βουδούρης (ΕΜΠ), «Ἄς σκεφθοῦμε καλύτερα καί ἄς μή διαζώμαστε», κάνει μιά ἐπιχειρηματολόγηση κριτική τῆς χρησιμότητας ἢ μή τῶν ΠΑΙ στήν Ἑλλάδα κάτω ἀπό τίς σημερινές συνθήκες καί μέ τό ἐνεργειακό πρόβλημα πού ἔχει δημιουργηθεῖ τὰ τελευταῖα χρόνια γιά νά καταλήξει ὅτι, «... πιστεύω ὅτι ἡ ἐπιλογή γιά πυρηνικούς ἀντιδραστήρες δέν ἔχει γιά τήν Ἑλλάδα ἐπείγοντα χαρακτηριστικά, ἀλλά ἐκεῖνο πού ἐπείγει εἶναι ἡ ὀλόπλευρη καί κατὰ βάθος μελέτη τοῦ θέματος». Ἡ ἀναβολή ὅμως δέν σημαίνει καί ἀρνηση τῶν πυρηνικῶν ἀντιδραστήρων πού ἀπό ἀποψη «προόδου» θά ἦταν ἀναχρονιστική γιά τόν κ. Γ. Βουδούρη.

Ἔτσι, σέ ἄλλο σημείο τοῦ ἄρθρου ὑπογραμμίζει ὅτι: «... ἡ ἀνθρωπότητα δέν μπορεῖ νά ἀρνηθεῖ τή γνώση πού ἀπόκτησε, δέν μπορεῖ νά γυρίσει πίσω στήν ἐποχή τῆς πυρηνικής

ἀγνοίας. Εἶναι ὑποχρεωμένη, εἶναι ἀντικειμενικά ὑποχρεωμένη, νά μάθει νά ζεῖ μαζί μ' αὐτή τή νέα φωτιά».

Τό ἄρθρο τοῦ Κ. Παπαθανασόπουλου, «Ἡ ἐγκατάσταση πυρηνικῶν ἀντιδραστήρων στήν Ἑλλάδα», εἶναι μιά ἐπιμελημένη ἀνασκόπηση τοῦ θέματος *πυρηνικά ἀτυχήματα-ραδιενεργά κατάλοιπα-ραδιενεργός ἀκτινοβολία καί τὰ τεχνολογικά προβλήματα ἐγκατάστασης ΠΑΙ* στήν Ἑλλάδα. Μετά ἀπό πολλά ἀρνητικά πού καταλογίζει στόν ἑλληνικό χώρο καί τήν «περίεργη» δεβαιότητα ὅτι, ἐάν συνέβαινε ἕνα ἀτύχημα τύπου ΤΜΙ στήν Ἑλλάδα «δέν θά ἦταν δυνατό νά ἀνακοπεῖ καί θά ἐξελισσόταν ἀναπόφευκτα σέ τήξη τῆς καρδιάς τοῦ ἀντιδραστήρα», ὑπάρχει μιά αισιόδοξη νότα γιά τίς προσπάθειες τῆς ἡλιακῆς ἐνέργειας στόν τόπο μας, πού ναι μέν εἶναι οἰκολογικά δεκτή, ἀλλά πού δέν εἶναι ἀμεσα ἐφικτή (καί δέν καθυστερεῖ μόνο ἀπό τήν ἔλλειψη χρημάτων γιά ἔρευνα).

Στό ἐρωτηματολόγιο τῆς «Ο. καί Κ.» «τέσσερις εἰδικοί ἀπαντοῦν σέ δώδεκα ἐρωτήματα», ἔχουμε ἀκόμη μιά ἀξιολογημένη ἐκτίμηση τοῦ ὅλου προβλήματος πυρηνική ἐνέργεια. Οἱ ἐπιστήμονες πού ἀπαντοῦν (Γ. Κολλάς μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς ΕΕΠΕ, Ν. Κουμούτσος, καθηγητής ΕΜΠ καί μέλος τοῦ Δ.Σ. τῆς ΔΕΗ, Ρ. Παπαδόπουλος χημικός μηχανικός Πολυτεχνείου τοῦ Λονδίνου καί Κ. Παπατριανταφύλλου μηχανολόγος ἠλεκτρολόγος, ἐκπρόσωπος τοῦ ΤΕΕ), ἐκπροσωποῦν πραγματικά ἕνα εὐρύ φάσμα τῶν τεχνοκρατικῶν δυνάμεων πού οὐσιαστικά θά εἶναι ὑπεύθυνοι γιά ἕνα μεγάλο μέρος τῆς λειτουργίας τοῦ ΠΑΙ, καί ἀπό τήν ἀποψη αὐτή οἱ ἀπαντήσεις τους ἔχουν μεγάλη σημασία γιά τήν κατεύθυνση πού θά πάρεῖ ἡ πυρηνική τεχνολογία στόν τόπο μας. Οἱ ἀπαντήσεις τους γιά τήν ἀγορά τοῦ ΠΑΙ (ἐπένδυση 1,5-2 δισεκ. δολλάρια), τήν ἐκμετάλλευση ἑλληνικῶν κοιτασμάτων οὐρανίου, τό κόστος τῆς παραγωγῆς ἠλεκτρισμοῦ μέ ΠΑΙ σέ σχέση μέ τίς ἄλλες πρωτογενεῖς πηγές ἐνέργειας καί τὰ προβλήματα τεχνολογική ἐξάρτηση-ἐκπαίδευση προσωπικοῦ-νομοθεσία εἶναι πολύ ἐνδιαφέρουσες. Εἶναι τό καλύτερο μέρος τοῦ ἀφιερώματος.

Οἱ «ἀπόψεις τοῦ καθηγητῆ Ε. Μπουροδήμου», ἀντίθετα, ἐνῶ ἀναφέρονται σέ ὅλο τό φάσμα τῶν προβλημάτων τῶν ΠΑΙ καί τῆς ἐνεργειακῆς πολιτικῆς πού πρέπει νά ἀκολουθήσει ἡ Ἑλλάδα, εἶναι ἕνα μίγμα ἀναφορῶν σέ ἀμερικανικές ἐφημερίδες (καί ὄχι ἐπιστημονικά περιοδικά ὅπως θά περιμένα κανεῖς) καί διαφόρων στοιχείων πού ἀνακατεῦνται συχνά μέ ἀνακρίβειες, καί πάντα μέ ἕνα ἐριστικό τόνο γιά τὰ ἀρνητικά σημεία τῶν ΠΑΙ. Παρά τό μακροσκελές τοῦ ἄρ-

θρου (14 σελ.) είναι κατά την άποψή μας το μετριότερο του αφιερώματος.

Τό άρθρο του Σ. Χαραλάμπους «Τό ρίσκο από την πυρηνική ενέργεια» είναι εμπειριστικώς άνάλυση των βιολογικών επιπτώσεων από την ακτινοβολία πού παράγεται κατά τή λειτουργία των ΠΑΙ και τά τοπικά προβλήματα πού θά παρουσιαστούν από τή λειτουργία του στην Ελλάδα.

Ό Γ. Γιαδικιάρου «Πυρηνική ασφάλεια: ό ρόλος του ρυθμιστικού φορέα», αναφέρεται σ' ένα σημαντικό θέμα πού στην Ελλάδα θά γίνει δεύτερο μέ τήν έλλειψη κατάλληλα εκπαιδευμένου προσωπικού και μέ τήν ανάγκη νά ένισχυθεί ό ρόλος του έπίσημου φορέα πού θά αναλάβει τήν ασφάλεια των ΠΑΙ (σημαντικό στοιχείο στην περίπτωση αυτή είναι ή πρόταση της έπιτροπής Κέμενι για τό άτύχημα του Three Mile Island, πού ζήτησε τήν κατάργηση της ΝRC).

Τέλος, ό Κ. Παπατριανταφύλλου «Προϋποθέσεις και δυνατότητες: για τή συμβολή των πυρηνοληκτρικών σταθμών στό ενεργειακό πρόβλημα της χώρας» αναφέρεται μέ συντομία στην εισήγηση του ΤΕΕ στη δημόσια συζήτηση πού διοργάνωσε ή ΕΕΠΕ (Μάρτιος 1980). Μιά εισήγηση, πού δέν είναι άρνητική για τήν έγκατάσταση στην Ελλάδα ΠΑΙ, αλλά πού αναζητά έπίμονα κανόνες ασφάλειας, εκπαιδευμένο προσωπικό, Έλληνες μηχανικούς και όλες τίς προϋποθέσεις για μία ευρύτερη πληροφόρηση. Είναι όμως τουλάχιστο άντιφατικό νά υποστηρίζεται από τόν Κ. Παπατριανταφύλλου πώς «Μερικά (θέματα) όπως ή ασφάλεια λειτουργίας ή ή πολιτική έξάρτηση έχουν προκαλέσει μία συναισθηματική φόρτιση στό χώρο των έπιστημόνων και είναι άντικείμενο διαμάχης στην όποία τό ΤΕΕ θεώρησε σκόπιμο νά μίν μετάσχα, αλλά λειτουργώντας σάν υπεύθυνος τεχνικός σύμβουλος της πολιτείας ...» Άπό τότε ό υπεύθυνος τεχνικός σύμβουλος της πολιτείας δέν θεωρεί σκόπιμο νά πάρει θέση πάνω στα -ένδεχομένως- σοβαρότερα ζητήματα σχετικά μέ τούς ΠΑΙ; Και ιδιαίτερα όταν δέν έξηγεί τό γιατί. Θά περιμέναμε από τόν άρθρογράφο εδώ μία πιο ξεκάθαρη θέση.

Όι ουσιαστικές όμως έλλείψεις του αφιερώματος έχουν σχέση μέ τό ότι δέν θίγονται τά σοβαρότερα κοινωνικά προβλήματα πού προκύπτουν από τήν έγκατάσταση των ΠΑΙ. Μέ τήν παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας μέ ΠΑΙ εγκαινιάζεται μία έντελώς νέα διαδικασία παραγωγής ενέργειας πού δημιουργεί ένα πλέγμα προβλημάτων: Τά πολιτικά προβλήματα πού δημιουργούνται από τόν κύκλο παραγωγής καυσίμων. Δέν είναι μονάχα ή έξάρτηση λόγω της προχωρημένης τεχνολογίας των ΠΑΙ και της έπεξεργασίας των καυσίμων σέ όρισμένες μόνο χώρες, αλλά ή δυνατότητα νά γίνει υποχρεωτική ή άγορά άποβλήτων μαζί μέ τό καύσιμο έπειδή άπό τήν άποψη τους. Δέν μπορούν έπίσης νά έγκατασταθούν ΠΑΙ χωρίς παράλληλα νά υπάρχουν σχέδια για τήν έκκένωση πληθυσμών εκατοντάδων χιλιάδων ατόμων, μέσα σέ έλάχιστο χρονικό διάστημα. Στους εργαζόμενους άπαγορεύονται οι άπεργίες και είναι σχεδόν άδύνατη ή ουσιαστική διαστραγγάτευση συλλογικών συμβάσεων, έπειδή οι γνώσεις γύρω από τή λειτουργία και τίς επιπτώσεις της είναι από τό νόμο μυστικές. Η ύπερσυγκεντρωτική αυτή μορφή παραγωγής ενέργειας άναγκαστικά άδηγει σέ άυταρχικότερες μορφές και λειτουργίες της κεντρικής έξουσίας: άποδυναμώνεται ή

Τοπική Άυτόδιοίκηση (ένα από τά βασικά επιχειρήματα της άνάθεσης πολλών Γιαπωνέζων στους ΠΑΙ), οι άστυνομικές δυνάμεις πού φρουρούν τούς ΠΑΙ δέν ύπάγονται συνήθως στα κεντρικά όργανα της άστυνομίας, αλλά έχουν διαφορετικές διοικήσεις, κλπ. Άς μίν ξεχνιέται ότι ή μεγάλη καμπάνια ύπέρ των ΠΑΙ στην Άγγλία πού έγινε από τούς συντηρητικότερους κύκλους άρχισε τό 1974 στην διάρκεια της άπεργίας των άνθρακωρύχων και μέ τό σκεπτικό ότι ή λειτουργία των ΠΑΙ θά ύπνόνευε τίς έξουσίες των άνθρακωρύχων.

Άπό τά ύπόλοιπα άρθρα του τεύχους 14, ξεχωρίζουμε τούς «προβληματισμούς» του Δημήτρη Τραυλού-Τζανετάτου, μέ άφορμή τόν πρωτοφανή στα έλληνικά (και στα διεθνή;) χρονικά εργατικό άγώνα για τόν τύπο, πού είχε ως αποτέλεσμα μετά τήν άπεργία των τυπογράφων και τήν άνταπεργία των έκδοτών, νά διακοπεί έπί 22 μέρες τό περασμένο κωλοκαιρι ή έκδοση όλων σχεδόν των καθημερινών άθηναικών έφημερίδων (έκτός από τήν *Αύγή* και τόν *Ριζοσπάστη*). Χαρίς νά έπιχειρεί μίαν άνάλυση της «κρίσης του τύπου» αυτής καθ' έαυτης, ό συγγραφέας άσχολείται ειδικότερα μέ τά μέσα πού χρησιμοποιήσαν οι έργοδοτές για νά καταστείλουν τήν άπεργία: Προσφυγή στην διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων (πρακτική της μόδας για τόν χαρακτηρισμό άπεργιών ως καταχρηστικών, και άρα παράνομων, και για τή δίωξη των πρωταιτίων) και άνταπεργία. Νεοπαγής ή πρώτη, δοκιμασμένη από παλιά ή δεύτερη, οι δυο αυτές άντεργατικές πρακτικές έφαρμόστηκαν χωρίς, όπως παρατηρεί ό Δ. Τραυλός-Τζανετάτος, ή ιδιαιτερία των έφημερίδων ως μονάδων μέ προέχουσα ιδεολογική και πολιτική λειτουργία νά άμβλύνει τήν έπιδίωξη του πρωταρχικού στόχου: «τήν ικανοποίηση του συμφέροντος της έπιχείρησης».

Θ.Β., Κ.Γ.

Άπό τό τεύχος 15 (Δεκέμβρης 1980), θά αναφερθούμε μόνο στο «Φάκελλο Τουρκία», πού δέν καλύπτει παρά μία πλευρά των προβλημάτων πού άντιμετωπίζει αυτή ή γεμάτη άναφάσεις χώρα. Τό πρώτο άρθρο, μία άρκετά έκτεταμένη κοινωνιολογική μελέτη για τόν Κεραλισμό και τήν έξέλιξη του στην σύγχρονη Τουρκία, του Πέτρου Στάγκου, περιλαμβάνει μία σύντομη έλληνική και ξένη βιβλιογραφία. Τό δεύτερο είναι μετάφραση ενός συντόμου -πολιτικού περιεχομένου- κειμένου της Suna Kili, (1) καθηγήτριας Σύγχρονης Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Βοσπόρου της Κων/πολης (πρώην Άμερικανικό Πανεπιστήμιο Ροβερτίου) πού αναφέρεται στην κεμαλική ιδεολογία.

Τό άρθρο της S. Kili ύποτονίζει τίς διαφορές των δύο μεγάλων κομμάτων της Τουρκίας (Δικαιοσύνης και Δημοκρατικού Λαϊκού), ξεκινώντας από τό μόνο σημείο πραγματικής έπαφής: τήν άντίληψη για τήν έξωτερική πολιτική, στηριγμένη στην κεμαλική ιδεολογία του 1930, πού ή συγγραφέας χαρακτηρίζει σάν «ένεργό σούδετερόφιλη». Θά μπορούσε νά δείξει κανείς μέ πολλά παραδείγματα τό άστοχο αυτό του όρου. Άρκει νά θυμηθούμε τό σταθερό προσανατολισμό της τουρκικής πολιτικής, πρós τή ναζιστική Γερμανία τή δεκαετία 1935-45, άν και, τελικά, ή Τουρκία άπέφυγε νά μπεί στον πόλεμο σάν σύμμαχος των Ναζί. Η τόν τρόπο πού προσάρτησε τήν έπαρχία Άντιοχείας (Άλεξανδρέτα) τό

1938-39, αποσπώντας την από την Συρία. Ή, τέλος, την είσοδο της στην Κύπρο. Εκείνο που κάνει την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας να αποκτά μία επίφαση «ουδέτερότητας», είναι οι εσωτερικές πολιτικές συνθήκες σε σχέση με τη δομή, την ιστορική εξέλιξη και τις εκάστοτε επιδιώξεις της αστικής τάξης. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το κύριο χαρακτηριστικό της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής τη μεταπολεμική περίοδο είναι η εξάρτησή της κύρια από τις ΗΠΑ, αλλά και από τη Γερμανία. Γι' αυτό, οι τάσεις αυτές ουδέτεροφιλίας δεν μπορούν να συγκριθούν με την πραγματικά αδέσμευτη πολιτική ορισμένων χωρών του Τρίτου Κόσμου, που είχαν και έχουν μία αντιιμπεριαλιστική συνέπεια. Αντίθετα, οι κυρίαρχες πολιτικές δυνάμεις στην Τουρκία σταθερά επιδιώκουν σύσφιξη των δεσμών τους με τη Δύση.

Η S. Kili, στο πρώτο μισό του άρθρου της, ξαναθυμίζει τις έξι αρχές του κεμαλισμού, όπως διατυπώθηκαν σαν αρχές του κόμματος που ίδρυσε ο Άτατούρκ, ενώ στο δεύτερο μισό προσπαθεί να δείξει ότι η κεμαλική ιδεολογία εξακολουθεί να παίζει το ρόλο της «εθνικής ιδεολογίας εκσυγχρονισμού» στο σύγχρονο τουρκικό κράτος, παραβλέποντας τις αλλαγές που επέφερε η βιομηχανική εξέλιξη των τελευταίων δεκαετιών. Είναι χαρακτηριστικό της νέας κατάστασης, ότι πριν το πραξικόπημα, τα κόμματα Έθνικής Δράσης και Έθνικής Σωτηρίας, με κάλυψη του Ντεμιρέλ, έκαναν ανοιχτά κριτική στο έργο του Κεμάλ και ζητούσαν να εξαλειφθεί οποιαδήποτε αναφορά σ' αυτό από το εκπαιδευτικό σύστημα, γεγονός αδιαγνώστο μέχρι το 1971. Η τάση της S. Kili να έξομοιώνει τα δύο άκρα (δεξιά και αριστερά) και η φανερή υποτίμηση του Ισλαμικού παράγοντα που ξαναζωντανεύει με την επίδραση του Χομείνισμου (2), είναι ένδεικτικά της πολιτικής άνοχής του Λαϊκού Δημοκρατικού Κόμματος προς τα τμήματα εκείνα της αστικής τάξης, που υπολόγιζε ότι θα προκαλούσαν φθορά στον βασικό αντίπαλό του, το Κόμμα Δικαιοσύνης, στις εκλογές του φθινοπώρου '81 (3). Έτσι ο Μπ. Έτσεβίτ, πρότεινε σαν ελάχιστη κοινή βάση συνεννόησης των αρχηγών των δύο κομμάτων την εξωτερική πολιτική του Κεμάλ «σαν ένα τομέα πλατιάς όμοφωνίας της σύγχρονης τουρκικής κοινωνίας». Οι στρατηγοί, με τη δήλωσή τους ότι μένουν σταθερά πιστοί στην Ατλαντική Συμμαχία, διάψευσαν για μία ακόμη φορά τα όνειρα του Έτσεβίτ, για μία «αδέσμευτη Τουρκία», έστω και αν η μη δέσμευση παρέμενε στο επίπεδο των διακηρύξεων ή προθέσεων.

Στή μελέτη του Π. Στάγκου, τώρα, υπάρχουν αρκετά συζητήσιμα σημεία. Κατ' αρχήν ο παραλληλισμός του μοντέλου ανάπτυξης της Τουρκίας με τις χώρες της Λατινικής Αμερικής, είναι άτυχη. Αν και σε ορισμένα εξωτερικά χαρακτηριστικά υπάρχουν ομοιότητες (π.χ. εγκαθίδρυση ενός αυταρχικού κράτους, έκτεταμένη καταπίεση, η το μη συγκροτημένο θεωρητικό υπόβαθρο) (4), οι βασικές διαφορές που υπάρχουν οδηγούν την Τουρκία σαν μία χώρα με ιδιαίτερο τρόπο ανάπτυξης που πλησιάζει, ίσως, περισσότερο χώρες νοτιοευρωπαϊκές-μεσογειακές, σαν την Ισπανία ή Πορτογαλία. Χώρες που στο παρελθόν ήταν μεγάλες αυτοκρατορίες και όπου το κράτος έπαιζε ένα σοβαρό ρόλο στην διαδικασία ανάπτυξης. Το ίδιο ισχύει και στον άφορο το ρόλο του στρατού, που αυστηρά κλιμακωμένος ιεραρχικά, δεν ήταν ποτέ όργανο κάποιων πολιτικών ομάδων για την κατά-

κτηση της εξουσίας. Αντίθετα, έδρασε σαν όμοιογενές σύνολο (άξιωματικοί γινόταν αποκλειστικά μόνο οι γόννοι μικρομεσαίων αστικών στρωμάτων), και πάντοτε ήξερε να αποσυρθεί την κατάλληλη στιγμή από το προσκήνιο, ούτως ώστε να μην φθαρεί. Μας φαίνεται εξάλλου αυθαίρετο το «μακροπρόθεσμο» συμπέρασμα, ότι τα κατώτερα στελέχη του στρατού και η καταπιεσμένη αγροτιά, απαλλαγμένοι από ξένες ιδεολογίες (π.χ. Ισλάμ), θα απορρίψουν τον κεμαλισμό «σαν κλητήρια ιδεολογία της κοινωνικής και οικονομικής δημιουργίας» και θα «άσπαστούν την αναγκαιότητα για μία ριζική μεταρρύθμιση της κοινωνικής δομής σε βάρος όποιουδήποτε κατεστημένου προνομίου». Αν σά ριζική μεταρρύθμιση νοείται ο σοσιαλισμός (όποιουδήποτε τύπου), δεν μπορεί να αγνοεί ο άρθρογράφος τις αγεφύρωτες θεωρητικές και πρακτικές διαφορές μεταξύ των διαφόρων αριστερών ομάδων, και κομμάτων που δρουν μέσα στην αγροτιά, στις ανατολικές επαρχίες και στις μεγάλες πόλεις. Πολύ περισσότερο που οι αντιλήψεις αυτές επηρεάζονται από τη γενικότερη πολιτικοστρατιωτική κατάσταση στο χώρο της Μέσης Ανατολής. Χωρίς να μπορούμε στην ανάλυση του κουρδικού ζητήματος και της στρατηγικής των υπερδυνάμεων. Υπάρχει εξάλλου το γεγονός ότι μετά το κίνημα του '71, απομακρύνθηκαν από το στρατό όλοι ουσιαστικά οι προοδευτικοί αξιωματικοί. Αυτοί που ο Π. Στάγκος, χαρακτηρίζει «νασερικούς», ή «κανταρικούς», κάθε άλλο παρά αντιιμπεριαλιστές είναι. Πρόσκαιτοι στο κόμμα Έθνικής Δράσης του Τουρκές (που, ως σημειωθεί, ανήκε στους αξιωματικούς του κινήματος του 60 και που, επειδή ήταν από εκείνους που αντιτάχθηκαν στην επαναφορά του κοινοβουλευτισμού, απομακρύνθηκαν από την Επιτροπή Έθνικής Ένότητας και εξορίστηκε (= διορίστηκε) πρόξενος στην Ινδία). Είναι πολύ δύσκολο να προδικάσουμε την εξέλιξη της κατάστασης στην Τουρκία. Το μόνο σίγουρο είναι ότι ο στρατός θα ώθησει τα πράγματα προς μία πιο πειθαρχημένη και ελεγχόμενη «δημοκρατία», και θα προσαρμόσει τον κεμαλισμό στις «πραγματικότητες της ζωής», ξεφεύγοντας από το αρχικό πνεύμα της δεκαετίας του 20.

Σ.Τ.

1. Η άρθρογράφος δεν διεκδικεί, απ' όσο γνωρίζουμε, την ιδιότητα του άνδρα. Το «του», λοιπόν, μπροστά από το όνομά της στη σ. 59, είναι άστοχο.

2. Δεν είναι τυχαίο ότι ο στρατηγός Έβρέν, 4 μόλις μήνες μετά την επέμβαση του στρατού, επισκέφθηκε την Θεολογική Σχολή του Ικονίου, προπύργιο του Ερμπακάν, για να εξαγγείλει την προσαρμογή του «Κεμαλισμού», στις απαιτήσεις των καιρών.

3. Η S. Kili, πρόσκειται στην πρώτη ηγεσία του Λαϊκού Δημοκρατικού Κόμματος.

4. Αν και το θεωρητικό πλαίσιο της Φιλοσοφίας του Κεμαλισμού είναι, όπως λέει και ο άρθρογράφος, βαθύτατα ποτισμένο από την σκέψη του Ziya Gökalp, που είχε με τη σειρά του επηρεασθεί από τον θετικισμό του Durkheim.